

PETER JARVIS ja postmodernin ajan oppimisen paradoksit

Jarvis näkee kasvatuksen ja oppimisen historian käyvän läpi kolme oppimismuotoa. Esimodernissa yhteiskunnassa oppimismuotona oli ei-oppiminen, jolle on tunnusomaista torjunta eli kieltäytyminen oppimisesta sekä traditioissa pitäytyminen ja niihin mukautuminen. Traditioiden omaksuminen tapahtuu autoritaarisesti, tottelemalla ilman perusteluja ja opiskelematta. Modernissa yhteiskunnassa taas oppimismuotona on ei-reflektiivinen oppiminen, jossa muistaminen ja ulkoaoppiminen on keskeistä. Moderni kehitys synnytti järjestetyn, periaatteessa kaikki kansalaiset kokoavan koululaitoksen. Koulutuksessa opiskellaan paljolti ulkomuistiin nojaten eli opitaan luettelemaan opetettavia asioita. Tämä on varmasti meille kaikille tuttua omasta peruskouluajasta.

Postmodernissa tieto- ja oppimisyhteiskunnassa oppimismuodoksi nousee reflektiivinen oppiminen, jossa tiedon nopeasti lisääntyessä ja totuuksien loputtua kaikki opittavat asiat kyseenalaistetaan. Opiskelijat haluavat joko sisäisesti vakuuttua opetettavasta aineksesta tai kokeilla uusia tulkintoja käytännössä. Mikään ei ole ennalta määrättyä, ja kaikkea reflektoidaan suhteessa omiin kokemuksiin. Itsensä kouluttaminen ja oppiminen kuuluvat postmodernin ihmisen kaikkiin elämänvaiheisiin, ja oppimisympäristöinä voivat olla muutkin elämänareenat kuin koulu. Olemme tilanteessa, jossa ajatus elinikäisestä ja elämänlaajuisesta oppimisesta on hyväksytty laajalti, jopa piilotetun normatiivisena: yksilöllä on moraalinen velvollisuus oppia koko elämän ajan. Elinikäisestä oppimisesta on tulossa elämäntapa ja yhteiskunnallisen sosialisaaion muoto. Aikuiset pyrkivät opiskelemalla ja oppimalla turvaamaan työmarkkinakelpoisuutensa läpi elämän.

Jarvis kuitenkin huomaa, että vallalla olevaan hyvin positiiviseen oppimiskäsitykseen alkaa postmodernissa tulla mukaan kielteisiä ja ristiriitaisia aineksia. Oppiminen nopeuttaa muutosta, ja sen seuraukset ovat oppijalle ja tämän ympäristölle uhkaavia, esimerkiksi ihmissuhteiden jatkuva vaihtuminen tai koulun käytäntöjen ja vallan järjestelmien kyseenalaistuminen. Jarvisin näkemyksen myöhäismodernin oppimisen ristiriitaisesta luonteesta voi tiivistää seuraaviin neljään paradoksiin:

Paradoksi 1: Yksilöllisyyden vaatimus vs yhdenmukaisuuden paine

Postmodernin ajan sosialisatiossa yksilöille kehittyi vahvasti individualistinen identiteetti erilaisten erittäin voimakkaiden vaatimusten ristipaineessa, sillä he joutuvat kasvamaan yhä voimakkaampien ja globaalimpien yhteiskunnallisten rakenteiden puristuksissa. Yhteiskunta tarvitsee yksilöllisiä ihmisiä erilaisine tarpeineen, ja toisaalta ihmiset voivat kehittyä yksilöllisiksi vain kulttuurin ja yhteiskunnan tuoman yhtenäisyyden ja ennustettavuuden puitteissa. Perinteisestä sosialisatiosta ei kuitenkaan voi enää puhua, sillä postmodernin sosialisatian kentät ovat moninaiset ja fragmentoituneet. Yksilöt kasvavat ja toimivat erilaisissa sosiaalisissa ryhmissä, joiden sisällä yksilöllisyyttä arvostetaan ja edellytetään, mutta samalla vaaditaan kunkin alakulttuurin mukaista yhdenmukaisuutta. Yksilöiksi kasvetaan elämänkaaren aikana: lapsuudessa ihminen on lähinnä passiivinen kulttuurin ja yhteiskunnan tuote, mutta alkaa aikuistuuksaan muovata ympäröivää yhteiskuntaa ja kulttuuria.

Ihmiset tuntevat olevansa vapaita yksilöitä, jotka saavat toimia, ajatella ja ilmaista itseään omalla tavallaan vain siksi, että he ovat sosialisatian kautta alkaneet kokea ympäröivän yhteiskunnan hyväksyttäväksi, luonnolliseksi ja oikeaksi. Ihmiset tulevat tietoisiksi oman identiteettinsä subjektiivisuudesta yhteiskunnan moniarvoisen kulttuurin vaikutuksesta. Moniarvoisuus pakottaa heidät refleктоimaan ja arvioimaan itseään ja omaa toimintaansa jatkuvasti suhteessa muihin ihmisiin ja koko sosiaaliseen ympäristöön. Postmoderni korostunut yksilöllisyys kehittyi juuri moniarvoisessa ja fragmentoituneessa kasvu- ja toimintaympäristössä, joka pakottaa ihmiset peilaamaan itseään ja omaa toimintaa suhteessa muihin. Yksilöllisyys toteutuu uusien vuorovaikutusmuotojen kuten uusien harrastus- ja ammattikulttuurien välityksellä.

Paradoksi 2: Oppimisen itseisarvoisuus vs välineellisyyden vaatimus

Postmoderni oppiminen edellyttää vapautta ja itsemääräämisoikeutta, mutta samalla se on pakkojen ja ulkoisten sopimusten määrittämää ja välineellistynyttä. Jarvis kutsuu näitä olevaksi ja omistavaksi oppimiseksi. Oleva oppiminen on itseisarvoista ja yksityistä itsensä kehittämistä, joka mielletään prosessiksi ja päättymättömäksi matkaksi. Sen motivaationa on yksilön oma halu oppia ja sivistyä. Ihminen tietää, ettei voi koskaan tietää kaikkea, mutta tavoittelee silti tietoa koko elämänsä ajan. Omistava oppiminen taas on välineellistä, sillä se

tuottaa koulutus- ja työmarkkinoilla vaihdettavia tutkintoja, joita yksilöt ovat vapaita ja halukkaita ostamaan. Tutkinnot ja arvosanat avaavat väyliä uusiin opintoihin ja työuralle, ja ne voivat olla myös keino vahvistaa omaa minäkuvaa tai asemaa työmarkkinoilla. Omistava oppiminen organisoidaan pääasiassa virallisten ja julkisesti tunnettujen, tutkintoja ja arvosanoja myöntävien koulutuslaitosten kautta.

Käytännössä oleva ja omistava oppiminen esiintyvät konkreettisissa oppimistilanteissa yhtä aikaa. Omistava oppiminen voi herättää aidon kiinnostuksen opiskeltavaa asiaa kohtaan, ja oleva oppiminen voi johtaa julkisesti tunnustettuihin tutkintoihin ja arvosanoihin. Jarvis toteaaakin, että juuri eniten tuottavissa opetuksen huippuyksiköissä on olevasti ja sitoutuneesti suuntautuvia opiskelijoita. Monet koulutusta tarjoavat organisaatiot lupaavatkin ensisijaisesti antaa haasteita ja itsen kehittämistä ja vasta toissijaisesti koulutuksen antamia tutkintoja ja niiden tarjoamia muodollisia pätevyyskatsauksia. Koulutusmahdollisuudet eivät silti ole kaikille tasa-arvoisia esimerkiksi ajankäytön ja taloudellisten resurssien osalta. Suomalaisessa yhteiskunnassa omaehtoista kouluttautumista tuetaan yhteiskunnan taholta monin tavoin, mutta tilanne tuskin täälläkään on kaikille täysin tasa-arvoinen.

Työmarkkinoilla on sen vuoksi suuri valta määriteltäessä kuka opiskelee ja mitä opiskelee, mutta voiko esimerkiksi työnantajien odottaa olevan aidosti kiinnostuneita pätkätyöläisten ja määräaikaisten työntekijöiden yksilöllisen urakehityksen edistämisestä? Entä miten käy niille, jotka omasta halustaan jättäytyvät kouluttautumisen ulkopuolelle? Yhtälöä sekoittaa entisestään se, etteivät tutkinnot ja arvosanat ylipäänsä enää takaa urakehitystä. Myös yhteiskunnan toimenpiteet ja poliittiset päätökset, kuten rahoituksen tai koulutuspaikkojen vähentäminen, voivat muuttaa ihmisten työllistymisnäkyviä hyvin nopeasti. Tutkinnon juuri saanut voikin huomata opiskelleensa työttömäksi. Yksilöt ovat lopulta varsin yksin omien koulutusvalintojensa ja niiden seurausten kanssa.

Paradoksi 3: Oppimisen arvostus vs muodollisen koulutuksen arvonlasku

Oppimisen merkitystä tähdentävä postmoderni kehitys tekee tiedosta ja yhteiskunnan kulttuuripääomasta markkinahyödykkeitä, joiden runsas kysyntä ja tarjonta johtaa koulutuksen ja opettamisen arvonlaskuun. Perinteisestä koulutuksesta ja sen muodollisista koulutusorganisaatioista tulee hyödykkeiden tuottajia ja myyjiä, jotka kilpailevat oppimisen

markkinoilla lukemattomien muiden koulutustuotteiden, median sekä arkielämän epämuodollisen oppimisen kanssa. Oppimisen ja koulutuksen irtautuminen ajasta ja paikasta mahdollistaa uudenlaiset etäopetukseen ja tietoverkkojen käyttöön perustuvat koulutusorganisaatiot ja opiskelun muodot, mikä entisestään lisää tarjontaa ja kilpailua koulutusmarkkinoilla.

Postmoderni aika kyseenalaistaa perinteiset opettajuuden ja oppimisen lähtökohdat. Opettaja ei välttämättä ole asiantuntija tai henkilö, jonka ulottuvilla on asiantuntevaa ja paikkansapitävää tietoa. Jokaiseen opittavissa olevaan kysymykseen ei ole olemassa totuutta tai oikeaa vastausta, eikä opettajan tarjoamaan tietoon enää suhtauduta totuutena, joka tulisi oppia ja jota tulisi harjoittaa. Opettajalla ei myöskään ole arvovaltaa, jota opiskelijoiden tulisi kunnioittaa. Mutta mitä voidaan oppia, jos moniin ongelmiin ei ole varmoja ratkaisuja eikä ole asiantuntijaa tai auktoriteettia, joka voisi antaa vastaukset ongelmiin? Opiskelijat päättävät itse, mitä opetuksesta hyväksyvät tai hylkäävät. Oppiminen henkilökohtaistuu, sillä postmoderni oppiminen on perimmältään oppijan oman kokemuksen pohjalta rakentuvaa maailman monimerkityksellistä hahmottamista, jossa opettajalla on lähinnä virittäjän ja vertaisoppijan rooli.

Oppimisen ja opetuksen luonteen ja sisältöjen on siis muututtava. Jarvis painottaa, että postmoderneilla oppimisen markkinoilla menestyvät vain ne, jotka etsivät ja oppivat uusia reflektiivisiä oppimisen ja opettamisen muotoja, kun taas reflektiokyvyttömät syrjäytyvät työmarkkinoilta. Näissä kasvatustieteen ja aikuiskasvatustieteen opinnoissame tulee selkeästi, mitä tämä maailman oma hahmottaminen ja reflektiivinen kyky käytännössä tarkoittaa. Jos tämä siis on odotettavissa myös suomalaisessa työelämässä, miten suomalaista yleissivistävää koulutusta tulisi uudistaa, jotta se antaisi kaikille riittävät valmiudet uudenlaisessa yhteiskunnassa selviytymiseen? Entä missä määrin ja millä tavoin nämä ovat oikeasti sovellettavissa käytännön ammatteihin johtavassa koulutuksessa? Onko kyse vain uudesta tavasta uusintaa eri yhteiskuntaryhmien välisiä eroja?

Paradoksi 4: Universaalit arvoalinnat vs moniarvoinen frakmentaarisuus

Postmoderni oppiminen on yhä moniarvoisempaa ja frakmentaarisempaa, koska oppimisen kohteet ja kimmokkeet muuttuvat, mutta toisaalta oppiminen henkisenä kasvuna ja

sivistymisenä on universaali ja kestävä päämäärä. Kun yksilöiden omat arkiset pienet tarinat syrjäyttävät valistuksen suuren kertomuksen, mikä on vaihtuvien ja pysyvien arvojen ja tavoitteiden suhde oppimisessa? Oppimisella voi olla ihmisille mullistavia kielteisiä seurauksia, sillä opitut objektiiviset ja pysyvät arvot ja totuudet voidaan kyseenalaistaa milloin tahansa. Nopeasti muuttuva postmoderni oppimisen yhteiskunta on välttämättä myös riskien yhteiskunta. Ihmisten on pakko irrottautua tutuista ympyröistä pystyäkseen oppimaan uutta, mutta samalla he joutuvat kohtaamaan riskejä, joita he eivät välttämättä halua ottaa. Läheiset ihmissuhteet voivat kariutua, kun opitut asiat vievät ihmisten arvomaailmoja eri suuntiin. Oppiminen on postmodernin yhteiskunnan välttämättömyys, mutta ihmisillä on samalla tarve kyseenalaistaa oppimisen pakko

Miten ihmiset voivat sivistyä ja olla eettisesti vastuuntuntoisia moniarvoisessa yhteiskunnassa, joka asettaa ristiriitaisia vaatimuksia? Myös postmodernissa yhteiskunnassa on pyrkimys hyvään yhteiskuntaan, mutta se ilmentyy ja todentuu vain yksilöiden ja heidän sisäisen eettisen sosiaalisuutensa varassa, ei yhteiskunnan universaalisenä moraalisenä oppina. Eettisen pohdinnan ainoa yhteinen lähtökohta on ihmisten riippuvuus muista ihmisistä. Ihmiset oppivat ja kehittyvät yksilöllisesti, mutta ovat samalla osa kulttuuria ja yhteiskuntaa jossa elävät. He haluavat itsensä ja ennen kaikkea ympäristönsä muuttumattomuutta, mutta se on mahdotonta yhteiskunnan ja kulttuurin muuttuessa jatkuvasti. Ihmiset joutuvat tekemään eettisiä valintoja yksilöinä ja itse valinnoistaan vastuullisena, ja samalla hyväksymään sen, että toiset saattavat samassa tilanteessa tehdä vastakkaisia valintoja.

Tällä on vaikutuksensa myös opetukseen ja oppimiseen. Koska tiukkoja ja ehdottomia eettisiä sääntöjä ei ole, opettajan ei ole sopivaa esittää oppilaille varmoja ja ehdottomia ratkaisuja moraalisiin pulmiin. Sekä opettajan että opiskelijan on kestettävä epävarmuus eettisissä kysymyksissä. Opettajan tulisi enemmän edistää opiskelijoidensa tietoisuutta eettisistä kysymyksistä ja kykyä eettiseen reflektointiin sekä moniarvoiseen ja suvaitsevaan vuoropuheluun.

Jälkihuomautus

Lähteinä olen käyttänyt Aittolan (1999) teosta Kasvatussosiologian teoreetikoita s. 238-250 sekä Collinin verkkoluentoa. Pahoittelen asianmukaisten lähdeviitteiden puuttumista.